

Ezzel szemben a raktározás feltételei sok tekintetben hasonlóak a könyvtárakéval, így pl. itt is megkövetelik a relatív páratartalom és hőmérséklet rendszeres ellenőrzését. Azok a könyvtárosok, akik jártasak a régi és ritka könyvek őrzésében, jól ismerik az ezzel járó problémákat. A magas relatív páratartalom és a hullámzó hőmérséklet károsan befolyásolja a levéltárban őrzött papír, film, fénykép fizikai és kémiai tulajdonságait. A tároló borítékok vagy dobozok savtartalma, a por, a rovarok, rágcsálók és a napfényből származó ultraviola sugarak mind károsan érintik a levéltári anyagok élettartamát.

A könyvtáros mint levéltáros

Némely intézményben kialakult az a helytelen gyakorlat, hogy a nyugállományba vonuló tisztviselők, vagy lelkiismeretes titkárok a szakkönyvtárnak adják át felesleges irataikat. Más esetekben viszont a könyvtáros nehezen tudja a saját intézetének kiadványait megszerezni. Mindkét esetben lehetőség nyílik arra, hogy a könyvtáros lépéseket tegyen a levéltár létrehozásának ügyében.

A szakkönyvtáros bizonyos alkalmakat különösképpen felhasználhat arra, hogy rámutasson a levéltár létrehozásának szükségességére. Előrelátva egy évfordulót (pl. a vállalat megalapításával, valamely osztály létesítésével kapcsolatban), összegyűjtheti és kiállíthatja az erre vonatkozó képeket és egyéb anyagokat. Ha a kiállítandó anyag összegyűjtése nehézségeket okoz, ez egyben jó alkalom lehet arra is, hogy hangsúlyozza a levéltár fontosságát, ami lehetővé tenné az ilyen nehézségek leküzdését.

Vannak, akik vitatják a levéltárnak a könyvtári szervezeten belüli létrehozásának célszerűségét, a tanulmány emellett nem is tör lándzsát. Inkább azt hangsúlyozza, hogy a szakkönyvtáros speciális információs (tájékoztató) funkcióinál fogva elősegítheti a levéltár létrehozását.

A különféle anyagok között, amelyek utat találnak a könyvtárba, jó kezdeti anyagnak tekintendők a megszerzendő levéltár számára a nem könyvjellegű dokumentumok, mint pl. a fényképek és fényképnegatívok, új vállalati létesítményekről és épületekről, a szervezet dolgozóiról, a ténykedéseikről szóló újságcikkek, a munkahelyzetéről és a költségvetéséről hírt adó dokumentumok, a vállalati jelentések, beszédek anyagai stb.

Amennyiben megalapításának lehetősége a könyvtárra hárulna, ezt úgy kell tekinteni, mint a vezetés érdeklődésének kedvező jelét a jó törekvés irányában. Az a könyvtáros pedig, aki nem érzi magát jártasnak a levéltári kérdésekben, igénybe veheti a megfelelő állami és társadalmi szakmai szervezetet, valamint azokat a személyeket, akik ilyen jellegű kérdésekkel foglalkoznak. Ezen túlmenően számos kézikönyv és időszaki kiadvány is ad a feladatok megoldásához segítséget.

A levéltári gyűjteménynek nem kell szükségképpen nagyra lennie, nem méretei határozzák meg értékét. Sajnálattal kell megállapítani, hogy még a legjobb szervezetek sincsenek tudatában napi tevékenységük történelmet alakító szerepével. Amikor egy szervezet megkésve elhatározza a levéltár felállítását, akkor már gyakran lehetetlen beszerezni az elveszett iratokat és egyéb dokumentumokat.

A szerző Honolulu város és megye (Hawai szigetek) Szakkönyvtári és Levéltári Központjának igazgatója tanulmányának további részében konkrét példával illusztrálja, hogy az említett város könyvtára miként működött közre a városi és egyben megyei levéltár létrehozásában.

Következtetés

A szerző tanulmányát annak hangsúlyozásával fejezi be, hogy *sohasem lehet túl korai a levéltári gyűjtemény kialakításának megkezdése*. A szakkönyvtáros olyan helyzetben van, hogy ezen a téren az érdeklődést felkeltheti, lépéseket kezdeményezhet történelmi értékű anyagok beszerzésére. Ezeket a lehetőségeket nem szabad figyelmen kívül hagyni, ez fontos feltétele annak, hogy a jövő nemzedékei lelőképpen megérthessék és értékelhessék a jelenlegi szervezetek működését.

/KADOOKA-MARDFIN, J. T.: Archival responsibilities of the special librarian - Special Libraries. 67. köt. 12. sz. 1976. p. 553-558./

(Balázs János)

Folyóiratbeszerzési költségek vizsgálata az Egyesült Királyságban

A szakfolyóiratok áráról, a másolás és a hálózati együttműködés hatásairól folyó vita arra is felhívja a figyelmet, milyen kevés pontos adattal rendelkeznek, legalábbis Angliában. Töredékes és összehasonlíthatatlan statisztikákon túl csak az egyetemi könyvtárakban található adatok könyvekre, folyóiratokra, kötetekre, munkabérre kifizetett összegekről.

Van egy olyan szempont is, amelyre a külföldi elemzések sem fordítanak figyelmet: hova is kerül valójában a folyóiratokra költött pénz? Mennyi jut a kereskedelemnek és mennyi a tudományos egyesületeknek; melyik ország milyen mértékben részesül e költségek közül; mennyit takaríthatnának meg a többpéldányos beszerzések csökkentésével? A cikk három fizikai gyűjtőköri könyvtár 1975. évi állománygyarapítása alapján azt vizsgálja, hogy hova, milyen típusú kiadókhoz került a kifizetett összeg.

Ezzel szemben a raktározás feltételei sok tekintetben hasonlóak a könyvtárakéval, így pl. itt is megkövetelik a relatív páratartalom és hőmérséklet rendszeres ellenőrzését. Azok a könyvtárosok, akik jártasak a régi és ritka könyvek őrzésében, jól ismerik az ezzel járó problémákat. A magas relatív páratartalom és a hullámzó hőmérséklet károsan befolyásolja a levéltárban őrzött papír, film, fénykép fizikai és kémiai tulajdonságait. A tároló borítékok vagy dobozok savtartalma, a por, a rovarok, rágcsálók és a napfényből származó ultraviola sugarak mind károsan érintik a levéltári anyagok élettartamát.

A könyvtáros mint levéltáros

Némely intézményben kialakult az a helytelen gyakorlat, hogy a nyugállományba vonuló tisztviselők, vagy lelkiismeretes titkárok a szakkönyvtárnak adják át felesleges irataikat. Más esetekben viszont a könyvtáros nehezen tudja a saját intézetének kiadványait megszerezni. Mindkét esetben lehetőség nyílik arra, hogy a könyvtáros lépéseket tegyen a levéltár létrehozásának ügyében.

A szakkönyvtáros bizonyos alkalmakat különösképpen felhasználhat arra, hogy rámutasson a levéltár létrehozásának szükségességére. Előrelátva egy évfordulót (pl. a vállalat megalapításával, valamely osztály létesítésével kapcsolatban), összegyűjtheti és kiállíthatja az erre vonatkozó képeket és egyéb anyagokat. Ha a kiállítandó anyag összegyűjtése nehézségeket okoz, ez egyben jó alkalom lehet arra is, hogy hangsúlyozza a levéltár fontosságát, ami lehetővé tenné az ilyen nehézségek leküzdését.

Vannak, akik vitatják a levéltárnak a könyvtári szervezeten belüli létrehozásának célszerűségét, a tanulmány emellett nem is tör lándzsát. Inkább azt hangsúlyozza, hogy a szakkönyvtáros speciális információs (tájékoztatási) funkcióinál fogva elősegítheti a levéltár létrehozását.

A különféle anyagok között, amelyek utat találnak a könyvtárba, jó kezdeti anyagnak tekintendők a megszervezendő levéltár számára a nem könyvjellegű dokumentumok, mint pl. a fényképek és fényképnegatívak, új vállalati létesítményekről és épületekről, a szervezet dolgozóiról, a ténykedéseikről szóló újságcikkek, a munkaerőhelyzetről és a költségvetésről hírt adó dokumentumok, a vállalati jelentések, beszédek anyagai stb.

Amennyiben megalapításának lehetősége a könyvtárosra hárulna, ezt úgy kell tekinteni, mint a vezetés érdeklődésének kedvező jelét a jó törekvés irányában. Az a könyvtáros pedig, aki nem érzi magát jártasnak a levéltári kérdésekben, igénybe veheti a megfelelő állami és társadalmi szakmai szervezet, valamint azokat a személyeket, akik ilyen jellegű kérdésekkel foglalkoznak. Ezen túlmenően számos kézikönyv és időszaki kiadvány is ad a feladatok megoldásához segítséget.

A levéltári gyűjteménynek nem kell szükségképpen nagyra lennie, nem méretei határozzák meg értékét. Sajnálattal kell megállapítani, hogy még a legjobb szervezetek sincsenek tudatában napi tevékenységük történelmet alakító szerepével. Amikor egy szervezet megkésve elhatározza a levéltár felállítását, akkor már gyakran lehetetlen beszerezni az elveszett iratokat és egyéb dokumentumokat.

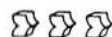
A szerző Honolulu város és megye (Hawai szigetek) Szakkönyvtári és Levéltári Központjának igazgatója tanulmányának további részében konkrét példával illusztrálja, hogy az említett város könyvtára miként működött közre a városi és egyben megyei levéltár létrehozásában.

Következtetés

A szerző tanulmányát annak hangsúlyozásával fejezi be, hogy *sohasem lehet túl korai a levéltári gyűjtemény kialakításának megkezdése*. A szakkönyvtáros olyan helyzetben van, hogy ezen a téren az érdeklődést felkeltheti, lépéseket kezdeményezhet történelmi értékű anyagok beszerzésére. Ezeket a lehetőségeket nem szabad figyelmen kívül hagyni, ez fontos feltétele annak, hogy a jövő nemzedékei kellőképpen megérthessék és értékelhessék a jelenlegi szervezetek működését.

/KADOOKA-MARDFIN, J. T.: *Archival responsibilities of the special librarian - Special Libraries*. 67. köt. 12. sz. 1976. p. 553-558./

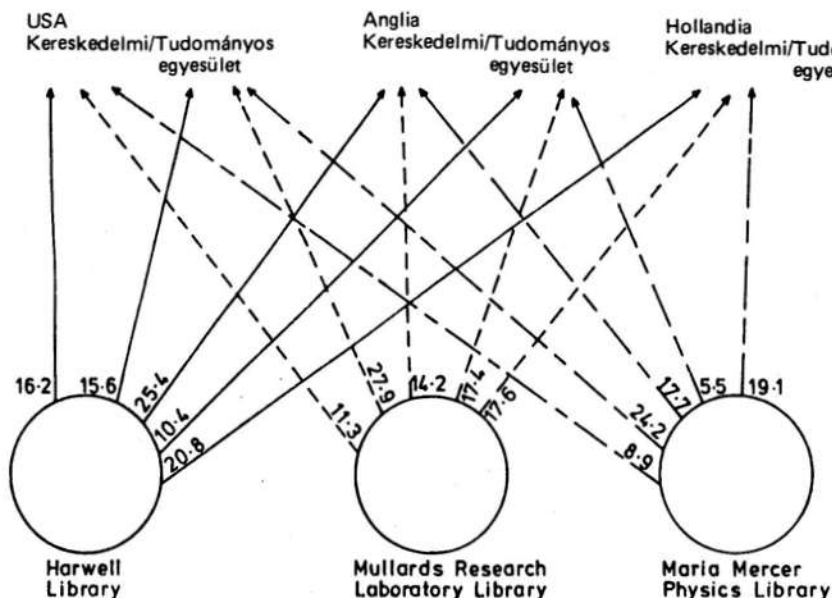
(Balázs János)

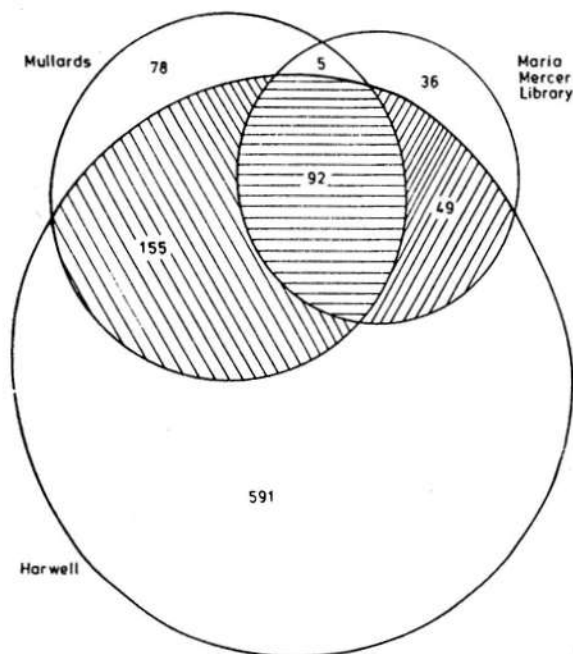
Folyóiratbeszerzési költségek vizsgálata az Egyesült Királyságban

A szakfolyóiratok áráról, a másolás és a hálózati együttműködés kihatásairól folyó vita arra is felhívja a figyelmet, milyen kevés pontos adattal rendelkeznek, legalábbis Angliában. Töredékes és összehasonlíthatatlan statisztikákon túl csak az egyetemi könyvtárakban található adatok könyvekre, folyóiratokra, kötetekre, munkabérre kifizetett összegekről.

Van egy olyan szempont is, amelyre a külföldi elemzések sem fordítanak figyelmet: hova is kerül valójában a folyóiratokra költött pénz? Mennyi jut a kereskedelemnek és mennyi a tudományos egyesületeknek; melyik ország milyen mértékben részesül e költségek közül; mennyit takaríthatnának meg a többpéldányos beszerzések csökkentésével? A cikk három fizikai gyűjtőköri könyvtár 1975. évi állománygyarapítása alapján azt vizsgálja, hogy hova, milyen típusú kiadókhoz került a kifizetett összeg.

1. ábra A vizsgált könyvtárak folyóiratelőfizetési költségeinek megoszlása a legjelentősebb kiadó országok között

2. ábra A vizsgált könyvtárak állománya közti átfedés (A számok a folyóiratcímek mennyiségét jelzik.)

A vizsgált könyvtárak (Mullards Research Laboratory Library, Maria Mercer Library of Bristol University, Harwell Library) vonatkozó adatait az 1. ábra tartalmazza. Bár a Harwell Könyvtár lényegesen nagyobb a többinél, néhány közös vonásuk így is van:

a költségek 26–37%-a az országban marad; mintegy 18–20% jut holland kiadóknak;

az összköltség 80–90%-án az Egyesült Királyság, az USA és Hollandia kiadói – tehát az elsősorban angol nyelven publikáló kiadók – osztoznak.

Az értékelés során nem vették számításba az intézeti híradókat, efemer folyóiratokat, valamint az ingyen vagy cserébe érkező folyóiratokat. A Harwell Könyvtár esetében ezzel az eljárással a teljes állományjegyzéket közel felére csökkentették.

A folyóiratok vizsgálatával kapcsolatosan megállapították, hogy a pénzügyi kereteik jelentős részét olyan folyóiratok beszerzésére fordítják, amelyek nem a kutatások primer eredményeit közlik.

Az 1. táblázatból látható, hogy milyen arányban oszlik meg a három vizsgált könyvtár folyóiratbeszerzési költsége a kereskedelmi kiadók és a tudományos egyesületek között. A legtöbb európai kiadó nagymértékben

1. táblázat

A vizsgált könyvtárak folyóiratbeszerzési költségeinek megoszlása kereskedelmi és tudományos egyesületi kiadók között

Kiadó	Címek száma (db)	Költség (font)	Átlagár (font)	Többes-példányok száma (db)	Többes-példányok költsége (font)
Kereskedelmi					
Mullards	151	5 330	30,2	45	771
Mercer	84	4 580	54,5	—	—
Harwell	498	38 243	40,6	449	18 914
Tudományos egyesület					
Mullards	163	5 560	22,1	89	1 953
Mercer	77	3 218	42,9	—	—
Harwell	303	16 624	27,4	286	8 974

* Az átlagár nem címre, hanem példányra vonatkozik

függ az előfizetési bevételektől, érzékeny mindenfajta forgalomcsökkenésre, figyelemmel kísérik az előfizetők reagálását, véleményét. A gazdasági szorítás jelen időszakában a költségcsökkentés legesszerűbb módja a többes-példányok visszaszorítása. A *Bristol University Library* például már nem rendel többes-példányokat; minden további csökkentését használat-elemzés előzi meg. A *Harwell Könyvtár*, területi szórtsága miatt ezt nem teheti, de számítások szerint ezzel 51%-kal csökkenthetné az ilyen jellegű kiadásait (a *Mullards Intézet Könyvtára* 24%-kal).

A kereskedelmi kiadók aránya csak a *Harwell Könyvtárnál* haladja meg az 50%-ot. Figyelemre méltó, hogy az

USA hasonló gyűjtőkörű könyvtárai a tudományos egyesületektől (pl. *American Institute of Physics*) vásárolnak fokozottabb mértékben.

A 2. ábra azt jelzi, hogy mekkora az átfedés a három könyvtár állománya közt. Összesen valamivel több, mint ezer címről van szó, s mindegyik könyvtár saját állományának legalább 20%-a csak nála található meg.

(SINGLETON, A.: *Scientific journal budgeting: where does the money go?* = *Aslib Proceedings*, 29. köt. 3. sz. 1977. p. 127–132./

(Sárdy Péter)

TEZAUROSZ

Hierarchikus kémiai tezaurusz készítése

Az amerikai NIOSH (*National Institute for Occupational Safety and Health* = Országos Munkavédelmi és Munkaegészségügyi Intézet) 1973 júliusában kezdte meg egy program végrehajtását 86 ezer ipari termék kémiai összetevőinek nyilvántartására.

Ehhez egységesíteni kellett a gyártó vállalatok által megadott adatokat. A munka legnagyobb nehézségét az eltérő kémiai elnevezések jelentették. Ezért határozták el a program kezdetén egy hierarchikus és keresztutalásos rendszerű kémiai tezaurusz felépítését, amely az eltérő elnevezések egységesítését szolgálja.

A tezaurusz 8000 címszót, 4000 szinonimát, továbbá 55 000 keresztutalást tartalmaz.

A tezaurusz logikai szerkezete

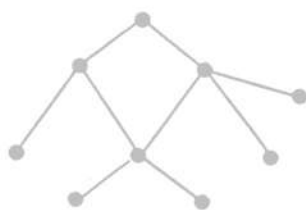
A tezaurusz hálós szerkezetű, ellentétben a tezauruszok építésénél általában alkalmazott fa-szerkezettel, ahol egy szűkebb kifejezés csak egyetlen tágabb kifejezéshez kapcsolódhat (1/a ábra). Kémiai vegyületeknél ez nem célszerű, mert pl. a káliumklorát egyaránt tartozik a káliumvegyületek és a klórvegyületek osztályába. Éppen ezt lehet kifejezni a hálós szerkezettel (1/b ábra).

A tezaurusz három legáltalánosabb értelmű kifejezésből vezeti le a többi. Ezek a *szerves*, *szervetlen* és *nem kémiai összetevők*. A legalsó szintű kifejezések általában egy-egy kémiai elem vagy vegyület nevei. A szerves és szervetlen vegyületek közbülső kifejezéseit a legkorszerűbb, általánosan elfogadott tankönyvek és kézikönyvek osztályozási rendszere alapján alakították ki. A nem kémiai összetevők általános jellegű kifejezések, például növények, élelmiszerek, tengervíz stb. Az alkalmazott kémiai terminológia tulajdonképpen kompromisszum az ún. triviális és a kémiai nomenklatúra között. A teljes

1/a ábra Fa struktúrájú kifejezés osztály

1/b ábra Hálós struktúrájú kifejezés osztály

szisztematizálás — bármennyire is csábító a tezaurusz-szerkesztők számára — éppen a széles körű felhasználást nehezítette volna meg.

A tezaurusz-szerkesztés alapjául az amerikai tezaurusz-szerkesztési szabvány szolgált. A 2. ábrán látható az idevágó blokkdiagram.

A szabvány részletesen szabályozta a kifejezések kiválasztásának kritériumait; a kifejezések hozzárendelését a vegyületek csoportjához; a kifejezések nyelvtani alakját és az írásjelek használatát; a több szavas kifejezésekkel kapcsolatos eljárást; az alsó és felső indexelés elveit; a keresztutalások módját; a betűrendezés szabá-